

ДІАЛОГ ЗА ВІКНОМ

ПАХАРЕНКО В. Шевченко як геній. Природа, своєрідність і стратегії інтерпретації геніальності поета: монографія / В. Пахаренко. – Черкаси: Брама-Україна, 2013.

Назву цієї рецензії навів дух монографії, що замислювалася саме як діалог із шевченкознавцями різних епох, які обстоюють різні світоглядні позиції, прихильниками різних літературознавчих методів. Попри складність наукової нарації діалог оприявнює нове, стереоскопічне бачення геніальності великого українця. Ідеться про діалог із кожним окремо і з науковою шевченкіаною в цілому, а головне – із самим Шевченком, до якого автор, за висловом М. Бердяєва, підходить «шляхом віруючого, цілісного інтуїтивного вживання у світ його динамічних ідей, проникнення у схрони його первинного світоспоглядання» (с. 108).

Рецензована монографія вийшла у черкаському видавництві «Брама-Україна». Вона викликала неабиякий резонанс у науковому світі, адже позначена широтою й масштабністю матеріалу, високою ерудицією і професіоналізмом автора, що їх відомий дослідник уже продемонстрував у своїх попередніх монографіях, посібниках і статтях. В. Пахаренко поставив перед собою амбітне завдання – осягнути таїну народження мистецького твору, ту таїну, до якої намагалися й намагаються доторкнутися мислителі від далекої античності до нашого часу. Цієї мети науковець досягає завдяки толерантному, без запобігливості перед авторитетами підходу. Його монографія також позначена почуттям власної гідності й відсутністю претензій на «остаточність та єдиноправильність одержаних результатів» (с. 109).

Висока сугестивна сила рецензованої праці зумовлена внутрішньою переконаністю автора в істинності запропонованої ним тези. Навряд чи можна говорити про абсолютну об'єктивність літературознавчого тексту (до речі, В. Пахаренко роздумує й над цією теоретичною проблемою, як і над іншими, що стосуються тих чи тих питань теорії літератури, зокрема періодизації літературного процесу, його наповненості, підпорядкування ідеологічному, філософському, естетичному дискурсам тощо), проте автор таки щиро захоплений своїм візаві. Засвідчивши власні інтенції ще у вступі: «І це в основі своїй не ритуальне ідоловірство, не фанатичний культ – це заслужена, гідна шана, породжена розумінням»

(с. 12, курсив наш. – С. М.), дослідник не зраджує їх буквально до останніх рядків, а в додатку «Дві іпостасі генія» представляє дві малярські роботи, які взято за основу дизайну обкладинки: «Останній автопортрет Шевченка» Р. Багаутдінова й «Апостол правди» В. Кушніра, аби ще раз переконати читача у доконечності зрозуміти феномен геніальності великого українського поета.

Загалом книжка на диво цілісна. І хоч автор скромно зауважує розмірність її структури, композиція праці доволі струнка. Узяти хоча б наявність обрамлення, а надто – наскрізність «антропоцентрично-екзистенційно-етичної» домінанти у світомишенні автора й суб'єкта дослідження, яку простежено у монографії, особливо – в узагальнювальній частині, яка має назву «Шевченків дар». Ідеться про дар Генія нащадкам: «Шевченко, як і інші генії планети, відкриває нам святую науку виживання, просвітлення, одухотворення, – демонструє й пропонує вільну, активно-творчу логіку пізнання істини, творить власне-міт, що передбачає антропоцентризм, екзистенційність, максимальну діалогічність і як наслідок – універсалізм світосприймання й життєустрою» (с. 786, курсив наш. – С. М.).

Попри безпосередню, як може видатися на перший погляд, «віддаленість» од Шевченка у другому – «Восьмий день творіння (Антропологічна інтродукція)» – і третьому – «Діалог мітів» – розділах, структурна цілісність праці зберігається за рахунок концептуальності розглядуваної проблеми й лише увиразнює її складність. Доступитися до таємниці геніальності – он бо ж як непросто. І тут у пригоді авторові стають його філософські, антропологічні, психологічні розмисли-шукання. Саме через

діалог із попередниками й сучасниками В. Пахаренко наближається до розгадки феномену геніальності на теоретичному рівні.

У четвертому розділі «Огонь в одержі слова...» (Своєрідність світосприймання Т. Шевченка як генія) і п'ятому «А покидаємо діла...» (Екзистенційно-етична домінанта творчості Т. Шевченка) геніальність Т. Шевченка осягається безпосередньо на рівні дотику, погляду віч-на-віч.

Тож коло замикається. Перша частина уможливіє розстановку акцентів, визначення домінант, оприявлення світоглядних позицій, духовних настанов, філософських пріоритетів, друга вияскравлює, викристалізовує унікальність художнього мислення й художнього світу Т. Шевченка. При цьому актуалізація «духовно-екзистенційної системи координат поета» в четвертому розділі проєціюється на «духовно-екзистенційну систему творчості Т. Шевченка», витворюючи ще одне герменевтичне коло, нерозривність якого сприяє утвердженню божественної цілісності, що постає в кількох іпостасях. А «озвучені» в першій частині «акорди мелодії космічного оркестру» живляться «власне-міфічною настановою» на відміну від «псевдоміфічної», що «розколює єдності на непримиренні, непоеданні опозиції» (с. 188).

Чітко осмислені в першій частині літературознавчі, культурологічні, філософські категорії й поняття дають змогу в другій не відволікатися на роз'яснення, а безпосередньо, одразу перейти до утвердження власного бачення феномену геніальності. Без жодних застережень В. Пахаренко засвідчує: «...романтизм, геніальність, екзистенційність тісно між собою пов'язані: романтизм є добою геніїв, для романтиків і геніїв особистісно-екзистенційні цінності визначальні» (с. 427).

Не сперечаючись щодо власне романтизму як літературного напрямку, можна, звичайно, поставити авторові запитання: «Невже за межами романтизму немає місця геніальності, і саме тому не бачити нам більше геніїв?..» Але ж літературний процес сягнув далеко за межі романтизму, і ми вже намагаємося піти до розуміння геніальності Івана Франка, Лесі Українки, Володимира Винниченка. Можливо, це не зовсім

коректна формула з огляду на вічність?..

Бо ж у недалекому майбутньому учні чи учні учнів (а сумніву, що рецензована монографія таки наділена не лише науковим, а й навчальним потенціалом, немає) поставлять перед собою питання про природу геніаль-

ності, скажімо, Ліни Костенко. Однак це буде згодом. А тепер: і професійний науковець, і аматор, що засвоює ази літературознавства, і просто залюблений у Шевченка читач, і той, хто має сумнів щодо його унікальності для світової культури – усі для пізнання людини, митця і світу одержали ще

один винятковий інструмент – літературознавчу монографію з філософським наповненням.

Сергій МИХИДА,

професор Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка

КРИЗЬ САД ПИСЬМЕННИЦЬКИХ ПОРТРЕТІВ

ТКАЧУК М. Українська література ХХ століття / М. Ткачук. –

Тернопіль: Медобори, 2014.

Автор монографії М. Ткачук Аставить перед собою завдання відтворити цілісну картину українського літературного процесу ХХ ст. На межі ХІХ–ХХ ст. український літературний часопростір визначався як розквітом, так і занепадом, а також дедалі більшою потребою інтегруватися в культуру інших народів. Перша проблема актуалізує національну пам'ять у різні періоди розвитку літератури; друга – осмислення, стосується питання місця й ролі української словесної творчості у загальносвітовій культурній парадигмі.

Серед основних причин відродження літератури в Україні 20–30-х рр. ХХ ст. автор вирізняє тогочасну літературну ситуацію, яка зумовила потребу в жанровому різноманітті. Період 1910–1930-х рр. – це час становлення молодого українського письменства. На сторінках щойно створених часописів бурхливо дискутувалися нагальні завдання мистецтва, його зв'язки з дійсністю. Тривали пошуки літератури, суголосної новому часові, який І. Франко називав нервовим.

В українській поезії першої третини ХХ ст. співіснували різні стилі: неоромантизм (В. Сосюра, Ю. Яновський, М. Йогансен, О. Влизько), неокласицизм (М. Рильський, М. Зеров, П. Филипович, О. Бурггардт, М. Драй-Хмара), символізм (М. Філянський, Я. Савченко, П. Савченко, Д. Загул, Д. Ярошенко, М. Терещенко), імпресіонізм (В. Чумак, В. Еллан-Блакитний, М. Хвильовий), експресіонізм (Т. Осьмачка), футуризм (М. Семенко), конструктивізм (В. Поліщук).

Акцентуючи на жанрово-стильових особливостях української лірики періоду Розстріляного Відродження, М. Ткачук розглядає їх у синхронії та діахронії. З його погляду, традиції футуристів відобразилися також у доробку А. Мойсієнка та В. Гайди.

Дещо сумнівною у структурі розділу «Драматургія і театр доби Відродження» видається наявність нарисів про загальний розвиток української

культури того часу. Саме з нього, здається, й варто було розпочинати мову про відродження української літератури. Адже тут, безперечно, закладено мистецтвознавчі та суспільствознавчі ключі до розуміння специфіки писемних текстів – знакових феноменів доби.

Монографія М. Ткачука – це унікальна галерея письменницьких портретів, заснованих на відомих, однак оригінально інтерпретованих біографічних фактах. Кожен літературний портрет під пером М. Ткачука має не лише пізнавальне, а й мистецьке значення. П. Тичина постає перед читачем як «геніальний музикант і диригент всесвітньої гармонії, краси та досконалості» (с. 132). В образі М. Рильського автор підкреслює контрастність його мислення-чуття. Аналізуючи хрестоматійне «Яблука допіли...», М. Ткачук, крім традиційної символіки яблука як атрибута весілля та одруження, згадує й міф про яблуко розбрату, акцентуючи на співдарах мажорної і мінорної тональностей вірша, «довірливій» інтонації та філософській розважливості ліричного героя.

Щодо Є. Плужника дослідник робить висновок: поет «вірить у цілющу

силу й розум природи, тому що в ній немає манівців, які перестрівають людину на шляхах істини» (с. 166).

У віршах В. Герасим'юка науковець спостеріг синтез різних стильових манер на основі карпатського орнаменталізму. Головною емоційною константою доробку поета визначено подив. На думку автора монографії, В. Герасим'юка цікавить не так видимий бік образу, як його внутрішня сугестивність. Твори митця вирізняються поліфонізмом наскрізних інтонацій, образами-символами, мікро- та макросюжетами, реалістичністю та ірреальністю ліричної оповіді, які, вступаючи в невидимий діалог, дають «ефект поетичного багатоголосся» (с. 468–469).

Із творчістю В. Голобородька, як і загалом «Київської школи», переконаний дослідник, в українську поезію ввійшов непідробний драматизм народного життя. Через слово поступово відкривається слов'янська міфопоетична свідомість; відбувається повернення до первісної основи буття (с. 503).

Усе це, на нашу думку, зумовило появу таких незвичних жанрових різновидів вірша: поезія-літопис («Русь червлена», «Саркофаг: сторінка майбутнього літопису» В. Кордуна, «Літо літопису» В. Голобородька, «Спорудження храму» М. Григоріва), поезія-малюнок («Хлопчик малює літо» В. Голобородька), поезія-замовляння, поезія-вигук народного ремесла, симультанна поезія, витримані у ключі народнопісенної образності поезії-діалоги та полілоги. Фольклоризм як першооснова віршування виявляється тут і на внутрішньому, і на зовнішньому рівнях.

Актуального нині антивоєнного звучання набуває літописний стиль В. Голобородька, наприклад, у творі «Літо літопису».

Значну увагу в монографії приділено й тенденціям розвитку української літератури початку ХХІ ст.: поверненню в науковий обіг репресованих і маловідомих постатей, численним літе-